

VULCAN, Iosif

N. 31 martie 1841, Holod, Bihor – d. 8 septembrie 1907, Oradea. Publicist, folclorist, traducător, animator cultural, poet, prozator și dramaturg, membru al Academiei Române. Fiul lui Nicolae, preot, și al Victoriei. Școala primară în comuna Leta Mare, apoi Gimnaziul Premonstratens (acum Colegiul Național „Mihai Eminescu”) din Oradea (1851-1859), unde înființează, alături de G. Ardelean, foaia *Umoristul*, fiind și membru al „Societății de lectură” din oraș. Urmează cursurile Facultății de Drept și de Științe din Budapesta, unde scoate foaia umoristică *Gura satului* (1861), revista fiind ulterior mutată la Arad, apoi la Gherla. Colaborator al revistelor *Concordia* și *Aurora română*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Telegraful Român*, *Gazeta Transilvaniei*, *Muza română*. La Budapesta, întemeiază revista *Familia* (1865-1906), unde publică, în 1866, cea dintâi poezie a lui Mihail Eminovici (căruia îi va transforma numele în Mihai Eminescu), *De-aș avea*. Debut literar, în 1859, la *Gazeta Transilvaniei*, cu poeziile *Câte stele sunt pe cer* și *Trist, mai trist, tot mai trist*. Debut editorial, în 1866, cu un volum de poezii. În 1870, înființează, alături de Iosif Hodoș, Vicențiu Babeș, Alexandru Mocioni și Petru Mihali, „Societatea pentru Crearea unui Fond de Teatru Român”. Debut teatral cu farsa *Alb sau roșu?*, jucată, în 1872, la București și publicată în revista *Familia*, în 1874. În 1892, i se pune în scenă *Ștefan-Vodă cel Tânăr*, la Teatrul Național din București. Atât piesele istorice, *Gorunul lui Horea* și *Ștefan-Vodă cel Tânăr*, cât și farsele comice, *Mireasă pentru mireasă*, *Gărgăunii dragostei*, *Mâța cu clopot*, *Ruga de la Chizătău*, *Soare cu ploaie* și altele, chiar dacă nu ocupă un loc însemnat în literatura dramatică a timpului, au reprezentat un impuls pentru teatrul transilvănean, căruia a încercat să-i deschidă orizonturile.

Iosif Vulcan s-a manifestat întreaga viață ca un „om de teatru“, în sensul plin al expresiei. Dramaturg și susținător al activităților culturale românești din spațiul de dincoace de Carpați, a mizat pe rolul educațional și moralizator al teatrului, motiv pentru care a abordat o paletă largă de teme, însă fără a dovedi mari calități în tratarea lor artistică. Intenția sa afirmată era ca mesajele strecurate în spectacolele de teatru să ajungă la public cu ușurință, să mobilizeze și să-l educe pe spectator, dar și să cultive limba și, în aceeași măsură, să trezească interesele naționale ale românilor. Stăruind asupra ideii de formare a unei literaturi dramatice autohtone, dar și dornic să ia parte la ridicarea unei instituții teatrale naționale, Vulcan a înființat la Budapesta, alături de câțiva cărturari ai vremii, Societatea pentru Crearea unui Fond de Teatru Român. În *Programul preparativ*, publicat la 7 aprilie 1870, se anunță: „Nu este aci vorba despre posibilitatea unei realizări grabnice, pentru care și alte națiuni au avut trebuință de mai mulți ani; ci scopul și intenția noastră este numai de a înființa cu încetul un fond, din care mai târziu națiunea să poată înălța un templu al Thaliei române“. Atât prin acțiunile Societății, cât și prin articolele publicate în revista *Familia*, a militat pentru crearea unui teatru autohton în teritoriile monarhiei Austro-Ungare ocupate de români, fiind adeseori principalul susținător al turneelor trupelor de diletanți. Cele peste treizeci de piese scrise de Vulcan, majoritatea comedii, au o intrigă lipsită de complicații, căutând – ca în scrierile lui Alexandri – să transmită, într-o formă lejeră, sfaturi de viață și să-i îndemne pe spectatori la un comportament moral. Dacă teatrul lui Vulcan abia rezistă trecerii timpului, acțiunile sale culturale îl așază printre cei mai însemnați oameni de cultură ai celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea: „ca animator a ceea ce s-a înfăptuit în ultimele patru decenii ale vieții sale, ca îndrumător și semănător de credințe, de idei înalte și generoase, de simțăminte sublime, închinat toate neamului său, el va rămâne însă o veșnică pildă de noblețe sufletească și de nebiruită credință românească“ (V. Netea, 1947).

În farsele sale, Vulcan încondeiază ipocrizia vieții de familie, scoate la lumină imoralitatea unora și duplicitatea altora, ia în derâdere interesele meschine și reprobă mijloacele ce-

lor care fie căută aventuri amoroase, fie încearcă să obțină nemeritate beneficii materiale. Ca în comedia clasică, pretenții moralști dovedesc, în fapt, mari lacune de caracter. Având scopuri nedemne, aceștia ne sunt prezentați ca infideli în relațiile de căsnicie, demagogi fără scrupule, prețioși, fanfaroni sau grandomani, ca în vodevilurile *Mireasă pentru mireasă* și *Prima rochie lungă* sau în *Însurătilă*. Vulcan nu a avut ca obiectiv obținerea de mari efecte stilistice în creionarea personajelor sale, autorul scriindu-și piesele cu ocazia unor evenimente culturale (multe dintre ele, organizate de Societatea pentru Fond de Teatru) sau pentru serbările de sfârșit de an școlar. Scriitorul și-a încredințat piesele diferitelor trupe de amatori din Transilvania și Banat și, mai rar, teatrelor din București sau Iași. Despre piesele scrise de Iosif Vulcan, I. Breazu va nota: „Scrise cu oarecare vioiciune, într-o limbă destul de curată, chiar dacă e lipsită de orice accent particular, cu o bună tehnică teatrală, aceste comedii satirizau păcatele sociale și naționale ale românilor de dincolo și dincoace de Carpați, pe stricătorii de limbă latinizați, maghiarizați sau franțușiți, pe parveniți, dihonii dintre partide, abuzurile electorale și alte metehne vechi ale noastre“ (*Literatura Transilvaniei*, 1944, 50).

În comediiile „sătești“ – *Mâța cu clopot*, *Ruga de la Chizătău* și *Sărăcie lucie* ș.a. – sunt reluate atât teme politice, cât și cele ale vieții de familie; în unele este arătată ingratitudea tinerilor care refuză să asculte de povața celor vârstnici, în altele, sunt criticate interesele meschine ale părinților, indiferența la sentimentele copiilor și grăbiți să încheie pentru odraslele lor căsătorii bazate pe interese materiale. *Mâța cu clopot* reprezintă o satiră la adresa oamenilor politici, în timp ce în *Ruga de la Chizătău* se discută pe marginea unor teme religioase, iar în *Sărăcie lucie* este amendată minciuna, lipsa de cumpătate și risipirea averii. În aceste piese, dialogul este, de cele mai multe ori, plin de umor – de un umor jos, ce-i drept –, autorul uzând de limba și proverbele populare, fără a recurge însă la expresii licențioase. *Gărgăunii dragostei*, piesă în care sunt presărate numeroase glume, este considerată una dintre cele mai izbutite comedii scrise de Iosif Vulcan, fiind jucată în epocă atât pe scenele din Transilvania, cât și la București. Printr-o „satiră mușcătoare“ (cum se afirma într-un număr al

ziarului *Universul*), piesa a adus în fața publicului tema emancipării femeii.

Prin dramele sale sociale, Vulcan a dorit să trezească spiritul de dreptate al conaționalilor, semnalând, prin formule teatrale simple, atitudinile condamnabile și actele imorale, mai cu seamă ale celor care uită de misiunea pe care poporul le-a încredințat-o, aceea de a-i apăra în momentele de cum-pănă, ca în *Giobanul din Ardeal* sau în *Plăieșul satului*. În alte piese, sunt aduși în fața spectatorilor oameni de afaceri oneroși, avocați care pledează doar în lumina interesului propriu sau învățători delăsători, ca în *Alb sau roșu?*, *Renegatul* sau *Bibliotecarul casinei*.

O piesă inegală este „tragedia istorică” *Ștefan-Vodă cel Tânăr*, în care autorul leagă destinul țării și soarta a doi îndrăgostiți, Nichita, fiul hatmanului Arbure, și Despina. Acțiunea, plasată la începutul secolului al XVI-lea, în timpul domniei lui Ștefăniță, este condusă cu o oarecare știință dramatică, personajele tinzând să reflecte tipuri caracteriale. În piesă, este dezvoltată tema luptei dintre iubire și datorie (cel mai probabil, pe modelul scrierilor lui Corneille): postelnicul Șarpe, avid de putere, îl ucide pe Cărbăț, tatăl Despinei, făcând în așa fel, încât crima să-i fie atribuită lui Nichita. În dezno-dământ, Șarpe este dat în vileag și ucis de Despina, a cărui dragoste pentru Nichita fusese exclamată încă din primul act: „Dar dragostea nu-i rouă, / Ce-n toată dimineața revarsă via-ță-n crin, / Ce-i floare care numai odată crește-n sân”.

Chiar dacă astăzi ne par lipsite de o mare însemnătate lite-rară sau teatrală, piesele lui Vulcan au insuflat în epocă ideea creării unei literaturi originale, pleiada de dramaturgi care îl vor urma reprezentând dovada împlinirii unuia dintre dezi-deratele românilor din Transilvania și din Regatul Ungariei.

Opera: *Poesii*, Pesta, 1866; *Panteonul român: portretele și biografiile celebriților române*, Pesta, 1869; *Sclavul amorului*, Pesta, 1873-1875; *Ranele națiunii*, Buda-Pesta, 1876; *Mireasă pentru mireasă: comedie în trei acte*, Buda-Pesta, 1877; *Orfa-na Crișului*, Pesta, 1877; *Lira mea*, Oradea Mare, 1882; *De la sate: nuvele și schițe*, Oradea Mare, 1883; *Dimitrie Cichindeal: date noue despre viața și activitatea lui* (discurs de recepție),

București, 1893; *Ștefan-Vodă cel Tânăr*: tragedie istorică în 5 acte și 3 tablouri, Oradea Mare, 1893; *Sărăcie lucie*: comedie populară cu cântece într-un act, Oradea Marea, 1894; *Soare cu ploaie*: comedie într-un act, Brașov, 1898; *Mâța cu clopot*: comedie populară cu cântece și joc într-un act, Oradea Mare, 1898; *Prima rochie lungă*: monolog, Oradea Mare, 1898; *Gărgăunii dragostei*: comedie într-un act, Oradea Mare, 1899; *Ruga de la Chisetu*: comedie populară într-un act, cu cântece și joc, Brașov, 1902; *Mărturii muzicale*: eseuri, cronici, portrete, București, 1979; *Schițe de călătorie*, București, 1982; *Publicistica*, Timișoara, 1983; *Scieri*, vol. 1-4, București, 1987-2002; *Teatru din manuscrise*, Oradea, 2006; *Teatru din publicații*, Oradea, 2007.

Referințe critice: V. Braniște, în „Drapelul“, nr. 61, 1904; Al. Marinescu, *Cuvântare funebrală la înmormântarea lui Iosif Vulcan în Oradea Mare la 10 septemvr. 1907*, 1907; G. Bacaloglu, în „Cele trei Crișuri“, an VI, 1925; E. Isac, în „Cele trei Crișuri“, 1925; Gh. Tulbure, „Țara noastră“, 1925; O. Goga, Un precursor al unității: Iosif Vulcan (1841-1907), 1926; G. Bacaloglu, în „Cele trei Crișuri“, an VIII, 1927; C. Pavel, în „Familia“, nr. 8-9, 12, 1927; N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. I, 1934; T. Neș, în „Familia“, nr. 2, 1936; I. Georgescu, în „Revista Fundațiilor Regale“, nr. 9, 1938; N.M. Marin, în „Familia“, nr. 4-5, 1941; I. Breazu, în „Transilvania“, nr. 7, 1941; I. Breazu, în „Transilvania“, nr. 9, 1941; I. Georgescu, *Iosif Vulcan: la un veac de la nașterea lui*, 1941; T. Popa, *Iosif Vulcan: viața și activitatea lui*, 1941; A. Hodoș, în „Familia“, nr. 4-5, 1941; I. Naghiu, în „Familia“, nr. 4-5, 1941; M. G. Samarineanu, în „Familia“, nr. 4-5, 1941; G. Todoran, în „Familia“, nr. 4-5, 1941; Gh. Tulbure, în „Familia“, nr. 4-5, 1941; I. Breazu, în „Transilvania“, nr. 10, 1942; I. Breazu, *Literatura Transilvaniei*, 1944; Ș. Mărcuș, *Thalia română*, 1946; V. Netea, *Pe urmele lui Iosif Vulcan*, 1947; D. Popa, în „Familia“, nr. 9, 1966; V. Faur, în „Cercetări de limbă și literatură“, 1968; R. Popescu, în „Cercetări de limbă și literatură“, 1969; L. Drimba, *Iosif Vulcan: monografie*, 1971; L. Drimba, *Iosif Vulcan*, 1974; Gh. Petrușan, *Iosif Vulcan și revista „Familia“*, 1992; G. Jucan, în „Steaua“, nr. 5-6, 2000; A. Hodoș, în „Familia“, nr. 3, 2001; L. Boroș, în „Familia română“, nr. 2,

2001; M. Popa, în „Familia română“, nr. 2, 2001; R. Varga, în „Familia română“, nr. 2, 2001; C. Mălinaș, în „Familia română“, nr. 2, 2001; I. Simuț, în „Familia“, nr. 9, 2002; S. Sășianu, în „Familia“, nr. 1, 2005; I. Păcurar, în „Familia“, nr. 11-12, 2007; I. Negrilă, în „Eminescu“, nr. 9, 2007; M. Morariu, în „Teatrul azi“, nr. 1-2, 2007; M. Morariu, în „Familia“, nr. 1, 2007; M. Morariu, în „Familia“, nr. 9-10, 2007; I. Buzași, în „Viața românească“, nr. 12, 2007; B. Mihoc, în „Familia“, nr. 9-10, 2007; M. Morariu, în „Teatrul azi“, nr. 1-2, 2008; A. Seres, în „Familia“, nr. 11-12, 2010; G. Nedelcu, în „Constelații diamantine“, nr. 4, 2011; D. Sicoe, în „Oglinda literară“, nr. 130-132, 2012; I. Simuț, în „Cultura“, nr. 23, 2015; M. Popa, în „România literară“, nr. 25, 2015; M. Popa, în „Familia“, nr. 4, 2015; B. Mihoc, în „Familia“, nr. 5, 2015; I.F. Pop, în „Familia“, nr. 3, 2016; F. Ardelean, în „Familia“, nr. 9, 2017; M. Popa, *De la Samuil Vulcan la Iosif Vulcan: o panoramă a scrisului din Bihor până la 1918*, 2018; I. Irimia, în „Familia“, nr. 2, 2018; M. Berényi, în „Izvorul“, nr. 39, 2018.

Tiberius Vasiniuc